

KS. PIOTR KROCZEK

Kultura prawna w polityce społecznej: perspektywa *Centesimus annus*

Wstęp

Encyklika *Centesimus annus* papieża Jana Pawła II¹ była bardzo ważnym głosem Kościoła w kwestiach społecznych. Jednakże już nawet pobieżna lektura encykliki pozwala na poczynienie uwagi, że nauczanie to nie było wyłącznie oceną *status quo* Kościoła i świata pod względem moralnym, lecz także wyznaczało – pożądane z punktu widzenia Kościoła – kierunki rozwoju ludzkości i określało kluczowe elementy życia społeczeństw. Jednym z elementów, nad którymi pochylił się papież, było prawo.

Celem artykułu będzie przedstawienie postulowanych w przedmiotowej enuncjacji priorytetowych elementów kultury prawnej w kontekście polityki społecznej. Poprzez kulturę prawną należy tu rozumieć powiązane z prawem wartości, zasady i normy określające zachowania i ich skutki, które mają społeczne znaczenie². Chodzi także o zbadanie, czy nauczanie papieskie ma również obecnie sens w odniesieniu do „rzeczy nowych” (*res nova*)³, które są wyzwaniem dla polityki społecznej w kontekście współczesnej Polski.

¹ Joannis Pauli PP II, *Littere Encyclicae Centesimus annus a promulgatione Litterarum Encyclicarum Decessoris Nostri v.m. Leonis XIII*, „Acta Apostolicae Sedis” 83 (1991), s. 793–867. Tekst polski w: Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, przedruk: Libreria Editrice Vaticana, Włocławek 1991.

² Por. R. Sobański, *Prawo kanoniczne a kultura prawna*, „Prawo Kanoniczne” 35 (1992), nr 1–2, s. 15.

³ „Rzecz nowa” w rozumieniu Jana Pawła II to te wyzwania i okoliczności, dotychczas nieznanne, „które nas otaczają i w których jesteśmy – by tak rzec – zanurzeni” i „wśród których żyje Kościół i świat” (CA 3).

1. Prawo jako narzędzie urzeczywistniania sprawiedliwości

W świetle analizowanej encykliki pierwszoplanowym problemem prawa jest jego powiązanie ze sprawiedliwością. Jan Paweł II, wzorując się na papieżu Leonie XIII, stwierdził, że istnieją słuszne prądy w myśli ludzkiej owocuujące w konkretnych działaniach ludzi w ten sposób, że dążyli oni do „budowania społeczeństwa bardziej sprawiedliwego, a przynajmniej przeciwstawiali się niesprawiedliwości i próbowali ją ograniczyć”. Każda godziwa forma walki z niesprawiedliwością jest jednocześnie – jak pisał papież z Polski – „elementem świadectwa o Chrystusie Zbawicielu”.

Rzeczywiście prawo musi być organicznie powiązane ze sprawiedliwością. Prawo przecież samo w sobie jest – jak twierdził prawnik rzymski Celsus – umiejętnością stosowania tego, co dobre i słuszne (*ius est ars boni et aequi*⁴). Ma ono także zdolność jasnego określania tego, co jest sprawiedliwe – *ius autem dictum, quia iustum est*⁵.

Z kolei prawo, które wprost wprowadza niesprawiedliwość, czyli zawiera normy jawnie sprzeczne z podstawowym ogólnoludzkim systemem wartości, choć formalnie obowiązuje, nie jest prawem – *lex iniustissima non est lex*. Jest to przypadek określany przez Gustava Radbrucha jako „ustawowe bezprawie”. Ten klasyk myśli prawniczej stwierdził, iż „gdzie nigdy nie dąży się do sprawiedliwości, gdzie równość będąca rdzeniem sprawiedliwości odrzucana jest świadomie przy stanowieniu prawa pozytywnego, tam trudno mówić, że ustawa jest jedynie «prawem niesprawiedliwym» – gdyż traci ona w ogóle naturę prawa”⁶. Ostatecznie takie prawo powinno być odrzucone przez użytkowników, a władza nie powinna wyciągać konsekwencji z nierealizowania takiego prawa.

Jeżeli prawo, na szczeblu krajowym lub międzynarodowym, nie będzie walczyło z niesprawiedliwością, to sytuacja ta może – jak ostrzegwał Jan Paweł II w przedmiotowej encyklice – podsycać nową nienawiść pomiędzy ludźmi i całymi narodami. Mogą odrodzić się stare lub narodzić

⁴ *Iustiniani digesta*, w: *Corpus Iuris Civilis*, t. 1, ed. Th. Mommsen, Berololini 1889, 1, 1, 1.

⁵ *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum libri xx*, ed. W. M. Lindsay, Oxonii 1911, 5, 3, 2.

⁶ G. Radbruch, *Ustawowe bezprawie i ponadustawowe prawo*, w: *Zarys filozofii prawa*, red. M. Szyszkowska, Białystok 2000, s. 262.

nowe ideologie sławiące przemoc. Także nienawiść i przemoc może zatriumfować w sercach⁷.

Chcąc te rozważania umiejscowić w kontekście współczesności, trzeba zauważyć, że polskie prawo w Konstytucji w art. 2 zawiera zasadę sprawiedliwości społecznej, której urzeczywistnianie jest zadaniem państwa. Oczywiście także inne akty normatywne bezpośrednio lub pośrednio mają pomóc ten konstytucyjny cel osiągnąć. Przyglądając się sprawie od strony ustrojowych prawnych fundamentów, trzeba stwierdzić, że połączenie prawa i sprawiedliwości jest w naszym kraju ogólną zasadą metaprawną, wyrażoną także w konkretnych normach (por. np. art. 1 § 2 i art. 2 § 1 u.p.o.u.s.p.⁸, art. 1 § 1 u.p.o.u.s.a.⁹ czy też art. 1 pkt 1 u.o.s.n.¹⁰).

Jednakże obecnie w Polsce prowadzone są dyskusje relacjonowane przez środki społecznego przekazu, które łączy to, że ich temat da się ująć w pytaniu: „Czy Polska jest państwem sprawiedliwym?”¹¹. Dziennikarstwo może jednak pozwolić sobie na takie pytania, nawet jeżeli uznane będą za niestosowne. Problem wydaje się realny, skoro w *exposé* premier Beaty Szydło znalazł się punkt, który można streścić zdaniem – polski wymiar sprawiedliwości jest niesprawiedliwy¹². To *prima facie* szokujące stwierdzenie zostało następująco uzasadnione: „Szanowni Państwo! Polskie państwo wymaga głębokiej przebudowy. Polacy mają wyjątkowo niski poziom zaufania do sądów. Często mówią, że polski system sprawiedliwości jest niesprawiedliwy. Tak. Ja wiem, że dla wielu z Państwa to jest rzecz niespotykana. Ale ja nabywałam się na spotkaniach z wyborcami. Jeździliśmy, rozmawialiśmy z Polakami. Jednym z najczęściej poruszanych tematów jest właśnie temat sprawiedliwości. To smutne, ale tak jest. Polacy często mówią, że polski system sprawiedliwości nie jest sprawiedliwy. Nie jest sprawiedliwy dla tych, którzy są słabsi, którzy

⁷ CA 17, 27; zob. także: CA 21.

⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 133).

⁹ Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tj. Dz.U. z 2014 r. poz. 1647).

¹⁰ Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tj. Dz.U. z 2013 r. poz. 499).

¹¹ Zob. Debata telewizyjna w TVP z dnia 19 I 2016, <http://centruminformacji.tvp.pl/23652179/debata-o-wymiarze-sprawiedliwosci-w-tvp1> (3.02.2016).

¹² *Exposé premier Beaty Szydło – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html> (3.02.2016).

są biedni, których nie stać na to, żeby mogli mieć wsparcie ze strony kancelarii adwokackich”¹³.

Rzeczywiście, badania dowodzą, że wśród problemów dotyczących wymiar sprawiedliwości, rzutujących na opisany *status quo*, wymienia się m.in. dyspozycyjność wymiaru sprawiedliwości wobec ośrodków władzy publicznej, niską efektywność wymierzania sprawiedliwości, przewlekłość postępowań sądowych, wysokie koszty związane z postępowaniem sądowym, skomplikowane procedury postępowań sądowych, niewydolny system przepływu informacji pomiędzy sądami, orzekanie zbyt niskich w odczuciu społecznym kar za przestępstwa, złą organizację pracy w sądach, wydawanie przez sędziów wyroków na podstawie niewystarczającego materiału dowodowego, naruszanie przez sędziów przepisów w stosowaniu procedur czy też niekompetencję sędziów¹⁴. Oznacza to, że rozdźwięk pomiędzy prawem i sprawiedliwością jest w Polsce problemem, który musi być rozwiązany. Prawo musi być narzędziem sprawiedliwości.

2. Nastawienie prawnonaturalne prawa stanowionego

Prawo stanowione, zdaniem papieża Jana Pawła II, musi respektować prawo naturalne. W kilku miejscach badanej encykliki ten postulat był podnoszony. Wprost stwierdza się, cytując encyklikę *Rerum novarum*, że „Państwo istnieje nie po to, by niszczyć prawo natury, ale by je chronić”¹⁵.

To poszanowanie prawa naturalnego ma dwa stopnie ogólności. Po pierwsze, „człowiek jest dla siebie samego darem otrzymanym od Boga i dlatego musi respektować naturalną i moralną strukturę, w jaką został wyposażony”¹⁶. A po drugie, bardziej konkretnie, istnieją prawa, które są określane jako „naturalne prawa człowieka”, względnie „mają charakter

¹³ Tamże.

¹⁴ Zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, *O przestrzeganiu prawa i funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, BS/5/2013, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_005_13.PDF (3.02.2106); *Raport o funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce* (sporządzony pod kierownictwem J. A. Stefanowicza przez Fundację Ius et Lex oraz Centrum im. Adama Smitha, który dostarcza całościowych danych za lata 2000–2004), Warszawa 2006; B. Banaszak, *System prawa w Polsce – stan obecny i uwagi de lege ferenda fundamentalis*, „Przegląd Legislacyjny” 15 (2008), nr 4, s. 59–73.

¹⁵ CA 7.

¹⁶ CA 38.

naturalny”. Należą do nich, także wymieniane w encyklice: prawo do zakładania prywatnych stowarzyszeń¹⁷, prawo do własności prywatnej¹⁸, prawo do samostanowienia¹⁹, prawo do życia, którego integralną częścią jest prawo do wzrastania pod sercem matki od chwili poczęcia²⁰, prawo do życia w zjednoczonej wewnętrznie rodzinie i w środowisku moralnym sprzyjającym rozwojowi osobowości²¹, prawo do rozwijania własnej inteligencji i wolności w poszukiwaniu i poznawaniu prawdy²², prawo do swobodnego założenia rodziny²³, prawo do posiadania i wychowania dzieci²⁴.

Oczywiście uwzględnienie fundamentów prawa naturalnego w prawie pozytywnym jest pewnym ograniczeniem dla zakresu decyzyjnego ustawodawcy. Jednakże ostatecznie tylko prawo zbudowane na fundamencie natury ma legitymizację i moc wiążącą. Uzasadnienie normy nawet w przypadku prawa państwowego o tradycji pozytywistycznej nie może być tylko tetyczne, lecz powinno być także empiryczne, aksjologiczne i moralne. Ten wątek pobrzmiewa w ostrzeżeniu papieża wobec tych, którzy w imię realizmu politycznego chcą usunąć z areny politycznej prawo i moralność²⁵.

W polskiej konstytucji są obecne prawnonaturalne elementy. To, zdaniem konstytucjonalistów, nie ulega wątpliwości²⁶. Na potwierdzenie tej tezy można podać kilka przykładów. W art. 30 stanowi się, że „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Nienaruszalność oznacza, że nie może być ona naruszana w sytuacji konfliktu wartości ani przy innej okoliczności. „Mamy zatem do czynienia nie tylko z uznaniem standardu

¹⁷ CA 7.

¹⁸ CA 30.

¹⁹ CA 29.

²⁰ CA 47.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ CA 25.

²⁶ M. Piechowiak, *Elementy prawnonaturalne w stosowaniu konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 94 (2009) nr 5, s. 71.

normatywnego niezależnego od prawa stanowionego, ale także z uznaniem jego bardzo szczególnego charakteru, uznaniem go za nienaruszalny, także w stosowaniu konstytucji”²⁷.

Należy wyrazić więc pogląd, że to, co jest właściwie z punktu widzenia Kościoła i encykliki *Centissimus annus* zawarte w fundamentach ustrojodawczych państwa, będzie także w aktach normatywnych niższego rzędu realizowane. Prawo stanowione musi mieć bowiem nastawienie prawnonaturalne także w zakresie konkretnych rozwiązań prawnych.

W ten katolicki aksjomat powinni wsłuchać się ustawodawcy państwowi, stanowiąc akty normatywne legalizujące sytuacje sprzeczne z prawem naturalnym. Chodzi przykładowo o możliwość innego niż głęboko uzasadnione dobrem dziecka odbierania dzieci rodzicom czy też o nieuznawanie lub odbieranie praktycznego znaczenia prawa rodziców do wychowania i edukacji swoich dzieci. Takie lub im podobne regulacje są sprzeczne z prawem naturalnym²⁸.

Niebezpiecznie bliska pogwałceniu prawa naturalnego może być także ustawa zrównująca związki homoseksualne *de iure* lub *de facto* z małżeństwami, które to tendencje pojawiły się w ostatnich latach w Polsce²⁹. „Legalizacja tego rodzaju związków ze strony prawodawcy świeckiego, jako że są odejściem od czy pogwałceniem prawa naturalnego, nie może zyskać poparcia i uznania ze strony Kościoła katolickiego”³⁰. Wynika to z tej racji, że związki te same z siebie „są [...] sprzeczne z prawem naturalnym, wykluczają bowiem z aktu płciowego dar życia”³¹.

²⁷ Tamże, s. 74.

²⁸ P. Kroczek, *Wychowanie: optyka prawa polskiego i prawa kanonicznego*, Kraków 2013, s. 117–118.

²⁹ Zob. na stronie www.sejm.gov.pl (13.04.2016): Sejm VI kadencji, Poselski projekt ustawy o umowie związku partnerskiego (druk nr 4418); Sejm VII kadencji, Poselski projekt ustawy o umowie związku partnerskiego (druk nr 554).

³⁰ J. Krzywda, *Irracjonalność legalizacji związków homoseksualnych wobec jedynej i niepowtarzalnej wartości i roli małżeństwa i rodziny*, „*Analecta Cracoviensia*” 44 (2012), s. 297–298; por. KKK, n. 2070–2073, 1901, 1952, 2036.

³¹ KKK, n. 2357.

3. Obecność sumienia w prawie stanowionym

Z prawnonaturalnym nastawieniem prawa stanowionego łączy się zagadnienie wolności sumienia i wolności religijnej, które zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II swój fundament i uzasadnienie mają w naturze człowieka – „prawo do wolności religijnej ma fundament nie w subiektywnym nastawieniu osoby, ale w samej jej naturze”³².

W numerze 29 badanej encykliki papież pisał, że „Zmuszono człowieka do poddania się światopoglądowi narzuconemu siłą, a nie wypracowanemu przez wysiłek własnego rozumu i korzystanie z własnej wolności. Należy tę zasadę odwrócić i uznać w całości **prawa ludzkiego sumienia**, związanego tylko prawdą, czy to naturalną, czy też objawioną. Uznanie tych praw stanowi pierwszą zasadę wszelkiego porządku politycznego prawdziwie wolnego”³³. Ten postulat oznacza konieczność wzięcia pod uwagę przez ustawodawcę możliwości zastosowania prawnej instytucji sprzeciwu sumienia. W kontekście obowiązków pracowniczych Jan Paweł II napisał, że „w żaden sposób nie może być naruszona wolność sumienia pracownika”³⁴.

Wydaje się, że ten kościelny postulat wobec prawa jest w systemie prawa polskiego dostatecznie realizowany. Wprawdzie w polskim prawie obowiązuje generalna zasada wyrażona w art. 3 ust. 2 ustawy o wolności sumienia i wyznania – „Korzystanie z wolności sumienia i wyznania nie może prowadzić do uchylania się od wykonywania obowiązków publicznych nałożonych przez ustawy”, jednakże prawo polskie przewiduje wyjątki od tej reguły³⁵.

Z obecnością sumienia w prawie wiąże się zagadnienie wolności religijnej. Papież domaga się, aby wszystkim prawnie zapewniono pełne korzystanie z przysługujących im praw religijnych, nie ograniczając prawa

³² Sobór Watykański II, Deklaracja *Dignitatis humanae*, 2.

³³ CA 29.

³⁴ CA 15.

³⁵ Zob. np. art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 464) – „Lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem”, czy art. 12 ust. 2 z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (tj. Dz.U. z 2014 r. poz. 1435 z późn. zm.) – „Pielęgniarka i położna mogą odmówić wykonania zlecenia lekarskiego oraz wykonania innego świadczenia zdrowotnego niezgodnego z ich sumieniem lub z zakresem posiadanych kwalifikacji”.

Kościoła do przepowiadania Ewangelii, a ludziom prawa do słuchania tego przepowiadania, do przyjęcia go i nawrócenia się do Chrystusa. „Żaden autentyczny postęp nie jest możliwy bez poszanowania naturalnego i pierwotnego prawa człowieka do poznania prawdy i kierowania się nią w życiu. Z prawem tym wiąże się inne, będące jego zastosowaniem i pogłębieniem, mianowicie prawo do odkrycia i przyjęcia w sposób wolny Jezusa Chrystusa, który jest prawdziwym dobrem człowieka”³⁶. Tak więc sumienie powinno być uznane za kategorię prawną³⁷. Powinno być ono także obecne w prawie stanowionym jako istniejący i działający fenomen w życiu adresatów prawa, który jest potrzebny także dla podniesienia efektywności i skuteczności ustaw³⁸.

Podsumowanie

Nie trzeba nikogo przekonywać, że do rozwiązania „rzeczy nowych”, jak o wyzwaniach dla Kościoła i całej ludzkości mówił Jan Paweł II, niezbędne jest prawo. Jednakże to prawo z punktu widzenia nauczania Kościoła zawartego w encyklice *Centesimus annus* musi spełniać określone kryteria. Po pierwsze, prawo stanowione musi być prawem sprawiedliwym. Po drugie, prawo to powinno być zorientowane prawnonaturalnie, co wiąże się tym, że prawo będzie szanowało wolność religijną i sumienie adresata prawa.

Pewne jest, że lektura wspomnianej encykliki po 25 latach od jej ogłoszenia może przynieść konkretne wskazówki dla osób odpowiedzialnych za kulturę prawną w Polsce.

Bibliografia

Banaszak B., *System prawa w Polsce – stan obecny i uwagi de lege ferenda fundamentalni*, „Przegląd Legislacyjny” 15 (2008) nr 4, s. 59–73.

³⁶ CA 29.

³⁷ Zob. L. Kubicki, *Sumienie lekarza jako kategoria prawna*, „Prawo i Medycyna” 1 (1999) nr 4, <http://www.prawoimedycyna.pl/sklep/599/sumienie-lekarza-jako-kategoria-prawna-pim-nr-4> (12.04.2015).

³⁸ P. Kroczek, *Sumienie w prawie polskim*, w: *Sumienie. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. B. Gulla, M. Cholewa, Kraków 2015, s. 37.

- Centrum Badania Opinii Społecznej, *O przestrzeganiu prawa i funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, BS/5/2013, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_005_13.PDF (3.02.2016).
- Debata telewizyjna w TVP z dnia 19 I 2016, <http://centruminformacji.tvp.pl/23652179/debata-o-wymiarze-sprawiedliwosci-w-tvp1> (3.02.2016).
- Exposé premier Beaty Szydło – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html> (3.02.2016).
- Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*, ed. W. M. Lindsay, Oxonii 1911.
- Iustiniani digesta*, w: *Corpus Iuris Civilis*, t. 1, ed. Th. Mommsen, Berolini 1889, s. 1–873.
- Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, przedruk: Libreria Editrice Vaticana, Włocławek 1991.
- Joannis Pauli PP II, *Littere Encyclicae Centesimus annus a promulgatione Litterarum Encyclicarum Decessoris Nostri v.m. Leonis XIII*, „Acta Apostolicae Sedis” 83 (1991), s. 793–867.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2002.
- Kroczyk P., *Sumienie w prawie polskim*, w: *Sumienie. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. B. Gulla, M. Cholewa, Kraków 2015, s. 21–38.
- Kroczyk P., *Wychowanie: optyka prawa polskiego i prawa kanonicznego*, Kraków 2013, s. 117–118.
- Krzywda J., *Irracjonalność legalizacji związków homoseksualnych wobec jedynej i niepowtarzalnej wartości i roli małżeństwa i rodziny*, „Analecta Cracoviensia” 44 (2012), s. 297–319.
- Kubicki L., *Sumienie lekarza jako kategoria prawna*, „Prawo i Medycyna” 1 (1999) nr 4, <http://www.prawoimedycyna.pl/sklep/599/sumienie-lekarza-jako-kategoria-prawna--pim-nr-4> (12.04.2015).
- Piechowiak M., *Elementy prawnonaturalne w stosowaniu konstytucji RP*, „Przeгляд Sejmowy” 94 (2009) nr 5, s. 71–90.
- Radbruch G., *Ustawowe bezprawie i ponadustawowe prawo*, w: *Zarys filozofii prawa*, red. M. Szyszkowska, Białystok 2000, s. 256–266.
- Raport o funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce* (sporządzony pod kierownictwem J. A. Stefanowicza przez Fundację Ius et Lex oraz Centrum im. Adama Smitha, który dostarcza całościowych danych za lata 2000–2004), Warszawa 2006.
- Sejm VI kadencji, Poselski projekt ustawy o umowie związku partnerskiego (druk nr 4418), www.sejm.gov.pl (14.04.2016).

- Sejm VII kadencji, Poselski projekt ustawy o umowie związku partnerskiego (druk nr 554), www.sejm.gov.pl (14.04.2016).
- Sobański R., *Prawo kanoniczne a kultura prawna*, „Prawo Kanoniczne” 35 (1992) nr 1–2, s. 15–33.
- Sobór Watykański II, Deklaracja *Dignitatis humanae*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 410–421.
- Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarstwa i położnej (tj. Dz.U. z 2014 r. poz. 1435 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tj. Dz.U. z 2013 r. poz. 499).
- Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tj. Dz.U. z 2014 r. poz. 1647).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 133).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 464).

Abstrakt

Encyklika *Centesimus annus* ukazała się 25 lat temu. Wśród wielu innych elementów dokument zawiera pewne postulaty odnośnie do jakości kultury prawnej. Artykuł ma na celu wykazanie, że w dzisiejszych czasach nauczanie papieża Jana Pawła II w kwestii kultury prawnej może być cenną inspiracją i konkretną wskazówką dla legislatorów państwowych, zwłaszcza w kontekście polityki społecznej we współczesnej Polsce. Kwestia ta została omówiona w ramach trzech punktów: 1. Prawo jako narzędzie realizacji sprawiedliwości, 2. Ukierunkowanie prawnonaturalne prawa stanowionego, 3. Obecność sumienia w prawie stanowionym. Na koniec narzuca się wniosek, że *Centesimus annus* warto ponownie odczytywać w ramach analizy sytuacji społecznej panującej na początku XXI wieku.

Legal culture in social politics: perspective of *Centesimus annus*

Abstract

The Encyclical Letter *Centesimus annus* was published 25 years ago. Among many other elements, the document contains some postulates about the quality of legal culture. The aim of this paper is to prove that the teaching of Pope

John Paul II on the matter in question can be a valuable inspiration and specific guide for state legislators nowadays, especially in the context of social politics in contemporary Poland. The issue is discussed in three parts: 1) law as a tool for realization of justice, 2) natural law tendency in enacted law, and 3) the presence of conscience in enacted law. The main conclusion of the paper is that *Centesimus annus* is worth re-reading in a contemporary context.